

SÖZLÜ KÜLTÜR- SÖZLÜ TARİH İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NİŞ TÜRKÜLERİ

*Süleyman FİDAN**

ÖZET

Tarihî süreç içerisinde yaşanan olaylar, insanların zihinlerine kazınır ve sözlü üretim repertuarını teşkil eder. Bu üretim sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan türküler; savaşları, göçleri, kıtlıkları kısacası insanı etkileyen her türlü olayı konu edinerek tarihî akış içerisinde, sonraki nesillerin dikkatine sunar. Sözlü kültür-sözlü tarih ilişkisi diye adlandırılan bu disiplinler arası ilişki, bahsi edilen sözel üretimlerle tarihî belgeler arasındaki bağı irdeler. Böylelikle resmî tarihin yanı sıra halkın belleğindeki tarih dikkatlere sunulur. Bu durum bir taraftan tarihî olayları daha iyi anlama şansı sunarken öte taraftan tarihî olayların bizzat içerisinde olan insanların duygularını –türküler, destanlar vb. vasıtasıyla- anlaşılmasını sağlar.

Çalışmanın konusunu oluşturan türkülerin yakıldığı vilayet olan Niş, yaklaşık beş asır boyunca Osmanlı idaresinde bulunmuştur. Bu süreç içerisinde gerek uzun zamandır Balkanlarda bulunan Türk boylarının folklorik üretimleriyle gerekse kolonizatör dervişlerin çabalarıyla Türk kimliği bu bölgede kaybolmamıştır. Bu çalışmada Türklere yurtluk etmiş olan Balkanlardaki Niş vilayeti ile ilgili tarihe tanıklık eden insanların yaptıkları türküler sözlü tarih bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Niş, sözlü kültür, sözlü tarih, türkü.

NİŞ FOLK SONGS IN THE CONTEXT OF RELATIONSHIP BETWEEN ORAL CULTURE AND ORAL HISTORY

ABSTRACT

Occurrences in history are memorized and form the verbal story of humanity. Folk culture, which arises as a result of this memorization is a powerful event. The relation between disciplines, which we call verbal culture and verbal history, studies the connection between verbal production and historical documents. By this way – beside the official history – the memorial history is established. While this case, in one way, provides us a chance to get the historical events in a better manner, on the other hand supporting us to understand the emotions of people who lives in that events personally through the folks and legends.

Niş, which we will focus on during our studies, was under the Ottoman administration for five centuries. During this period, both because of folkloric activities of Turks living in that area and by the effort of colonizator dervishes; Turkish culture flourished in the area. Also in our study, we will discuss the people who witnessed the province of Niş and the Balkan Turkic effect on the region.

Key Words: Niş, oral culture, oral history, folk song.

* Öğr. Gör., Gaziantep Ü. Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı. El-mek: suleymanfidan@gantep.edu.tr

1. Sözlü Kültür-Sözlü Tarih İlişkisi

İnsan topluluklarını bir arada tutan unsur, onların başlangıçtan günümüze, zamana ve çevre şartlarına uyarak geliştirdikleri yaşayış şekilleridir. “Bu yaşayış ve davranış tarzı” (Kafesoğlu 1998, 16) kültür kavramı ile izah edilmeye çalışılmıştır. Bir arada yaşayan insan topluluğu, yapıp ettiklerini, tecrübelerini, bilgilerini dil aracılığı ile aktarmaya çalışmış, ortaya çıkardığı ürünler söze aksetmiştir. Sözlü kültür diye ifade edilen bu kavram “bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer alan kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve millî kimliği oluşturan maddî ve manevî faaliyetlerin bütünü” (Yıldırım 1998a, 38) olarak tanımlanmaktadır.

“Yazının icadına kadar, tarihî birikim ve tecrübe, sözlü ortam kaynak ve kanalları tarafından muhafaza edilip aktarılmıştır” (Ersoy 2004, 103). Her ne kadar yazının icadı ve yaygınlaşması, içinde bulunduğumuz elektronik ortamla iletişim ağlarının zenginlik kazanması sözlü bellek ve sözlü kültür açısından olumsuzluk olarak düşünülse de sözlü bellek insanoglu için başvuracağı en yakın ve en doğal kaynak olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Geçmişten günümüze insanların günlük hayattaki deneyimleri, yaptıkları savaşlar, maruz kaldıkları afetler; bunların insan ruhundaki yansımaları olan sevinçleri, hüznüleri sözlü bellekle somutlaştırılmış, informal eğitim kanallarıyla nesillerin bilgisine sunulmuştur. Kolektif şuurun yansımaları olan ve sözel hafızada muhafaza edilen bu yaşanmışlık ürünleri yazılı kaydın olmadığı dönemler için tarihî vesika niteliği de taşımaktadır. Bu vesikalara tarih disiplini açısından bakıldığında sözlü tarih adı verilmektedir. Tarih kaynakları sayılan sözlü tarih metinleri arasında destanlar, şiirler, masallar, mitler, menkıbeler, hikâyeler, fıkralar, atasözleri¹ de yer alır (Togan 1985, 36-51). Bu hususta sosyal bilimcinin dikkat etmesi gereken nokta, bu metinlerin birer edebî metin olduğu ve tek amacının tarihsel bilgi vermek olmadığı gerçeğidir (Togan 1985, 39). Araştırmacının yapması gereken bu tip metinleri titiz bir şekilde tahlil etmek ve varsa yazılı tarih belgeleriyle mukayese etmektir. D. Yıldırım’ın ifadesiyle tarih araştırmalarında geliştireceğimiz metodolojiyle tarihe kendi pencereğimizden bakmak, doğru bakış açısı, ulusu, tarihi ve günü doğru anlamamıza ve sağlıklı bir gelecek hazırlamamıza yardım edebilir (Yıldırım 1998a, 88).

Tarih ilmi uzun yüzyıllar ağırlıklı olarak egemenin meşrulaştırılması zemininde merkezî figürlerin etrafında kurgulanmıştır. Oysaki bir tarihî olayı gerçekleştiren aktörlerin sayısı birden fazladır. Ayrıca olaylar farklı toplumsal kesimler tarafından farklı şekillerde algılanır (Ersoy 2004, 106). Köroğlu’nun Anadolu varyantında olduğu gibi (Sakal 2008, 52) resmî kayıtlarda eşkıya olarak anlatılan biri, sözel tarih metinlerinde bir halk kahramanıdır. Bu tip kayıtları doğru bir metodolojiyle değerlendirerek çıkarımlarda bulunmak ve sözel tarih metinlerini incelerken dönemin zihniyetini, dünyaya bakış açısını da sağlam temeller üzerine kurmak gerekir.

Sözlü kültür ve sözlü tarih ilişkisi üzerine yapılan bu kısa girişten sonra asıl konunun çerçevesini: “Bir sözlü tarih metni olarak Niş Türküleri hangi tarihî bağlamda ve coğrafi zeminde oluşmuştur? Türkülerin ortaya çıktığı bölgede Türk sözlü kültür geleneğinin oluşum-gelişim süreçleri, icra ortamları ne durumdadır? Yazılı tarih metinleriyle türkülerde anlatılan olaylar arasında örtüşme var mıdır?” gibi sorular çizmektedir.

¹ D. Yıldırım (1998b), “Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları” başlıklı çalışmasında sözlü kültür ürünlerini “adlama dizini, yorumlar-tanımlamalar, konuşmalık dokumalar, söylemelik dokumalar, anlatmalık dokumalar, seyirlik dokumalar” olmak üzere 6 ana başlıkta -34 alt başlıkta- sınıflandırmakta ve bu sözel dokumaların anlatıldıkları zamanın veya daha öncesinin açıklayıcı tarih bilgilerini taşıyabileceğini; onların bir belge niteliği kazanabilmesi için zamanlarını belirlemek ve doğruluklarını kanıtlamak gerektiğini belirtmektedir.

2. Tarihi ve Coğrafi Bağlamda Balkanlar

Tarih boyunca birden fazla yaşam tarzıyla varlığını sürdürmüş olan, gerek Avrasya ve Afro-avrasya coğrafyası diye bölümlenebilen eski dünya toprakları üzerinde, gerekse yeni dünya düzeninde yurt tutarak varlığını devam ettiren kadim milletlerden biri olan Türkler, bugün yeryüzünde birbirinden kopuk, dağınık ve aralarında mevcut tarihî ve organik bağlar tahrip olmuş bir biçimde yaşamaktadırlar (Yıldırım 2009, 15-19). Bu olumsuzluklara rağmen demir perdenin aralanmasından sonra, dil ve kültür birliğinin ortaya çıkardığı heyecanla dünyanın dört bir tarafındaki Türkler, birbirini daha iyi anlamaya, sorunlara ortak çözüm üretmeye çalışmaktadırlar.

21. yüzyılda ortak kültürel değerleri bulabileceğimiz iki ana coğrafyadan biri de Balkanlardır. Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan bir yarımadadır, adını bölgede bulunan Balkan dağlarından alır.² Balkan adı 19. yüzyıl başlarından beri kullanılmakta “sık ormanlarla kaplı sıra dağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi” anlamına gelmektedir. Balkanlar aynı zamanda Güneydoğu Avrupa olarak da adlandırılmaktadır (Karatay- Gökdağ 2006, 13).

MÖ 8. yüzyılda Sakalar ve MS 4. yüzyılda Hunlar, 6. yüzyılda Avarlar, 7. yüzyılda Bulgar Türkleri, 10-13. yüzyıllarda Kumanlar ve Peçenekler Balkanlarda yaşamış, devlet kurmuş ve çeşitli şekillerde hükümlanmış Türk gruplarıdır (Günay 2010, 606). Bu dönemlerde Balkanlarda yoğun bir Türk hareketi görülse de yurt tutma çabaları kalıcı olmamış, gelenler yerli unsurlara karışarak yeni bir halk vücuda getirmişlerdir. Balkanlarda asıl ve kalıcı ilişkiler 14. yüzyıldan itibaren Osmanlıların bu topraklara ayak basmalarıyla başlamıştır. Orhan Gazi'nin büyük oğlu ve Rumeli Fatihi olarak da anılan Süleyman Paşa'nın 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya adım atmasıyla fetih hareketi başlamış (İsen 1997, 17; aktaran Artun 2001, 1), Murad Hüdâvendigâr ve sonraki dönemlerde ise Balkanlar bir Türk yurdu hâline dönüşmüştür. Ancak imparatorluğun çöküş dönemine gelindiğinde Balkanlardaki hâkimiyet el değiştirmiştir.³

3. Balkanlarda Kültürel İcra Bağlamları ve Türkülerin Yakıldığı Niş Vilayeti

Balkanlarda Osmanlı Dönemiyle birlikte yurt tutma çabaları sonucunda bölge, Anadolu'dan gelen insanlarla ve kolonizatör dervişlerin çabalarıyla Türkleşmiş, toplumların yaşayış düzeni bu doğrultuda yeni bir terkip kazanmıştır. Toplumsal yapıdaki değişimle birlikte kültür yapısı da estetik yaratıcılık kaynağı da değişim ve dönüşüme uğramıştır (Yıldırım 1999, 512). Cami, han, hamam, kervansaray, tekke, türbe, çeşme gibi mimarî eserlerle şehirlerin çehresi değişirken, Türk sözel kültürü de Türk insanıyla birlikte bu coğrafyaya taşınmıştır. Nimetullah Hafız'a göre, anavatanından getirilen halk edebiyatı malzemelerinin bir kısmıyla, ilk önce ev, kışla, daha sonra medrese, tekke ve diğer mahallî merasim, düğün ve diğer eğlenceli yerlerden zengin Türk edebiyatının temeli atılmış, üst seviyede edebî ortam oluşturulmuştur (Hafız 1985, 5). Yüzyıllar boyunca ağızdan ağza yayılan ürünler genişleyerek, onlara yenileri eklenerek devam etmiştir. Bu ürünlerin başlıca icra mekânları ise köylerde düzenlenen âşık fasılları, kahvehaneler, tekkeler olmuştur.

Dede Korkut'tan günümüze değişerek varlığını sürdüren “alp ozan” tipi, “gezginci ozan” tipi (Yıldırım 1999, 509) gibi sanatçı tipleri de Balkanlarda sözlü sanatın temel icracıları olmuşlardır. Bu yaratıcı/icracıların geleneksel sözlü anlatımları kullandıkları sazlarına ise *gusle* adını vermişlerdir (Lord 1995, 274). Gusle muhtemelen Oğuz kelimesinin bozulmuş bir şeklidir ve bir Orta Asya müzik aleti olan iki telli tamburadır (Yıldırım 1998, 192).

² Balkan kelimesiyle ilgili bk. Abdülkadir İnan (1998), “Tarihte ve Folklorunda Balkan”, **Makaleler ve İncelemler**, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 619-621.

³ Balkanlarda Türk izleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Hamzaoğlu (2000). **Balkan Türklüğü**, C.1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çerçevesi çizilen sözlü ortamın var olduğu şehirlerden biri de Niş'tir. Bugün Sırbistan sınırları içinde kalan ve Belgrad'dan sonra ikinci büyük şehir olan Niş, ülkenin önemli bir ticaret, sanayi ve iletişim merkezi konumundadır. Şehir Nisava ırmağının kenarında, ova üzerine kuruludur. Günümüzde altı karayolu ile beş tren yolu burada birleşir. Şehrin bir kavşak noktasında olması, stratejik öneminin geçmişten günümüze artarak devam etmesini sağlamıştır.⁴

1386'da başlayıp 1878'e kadar kesintilerle devam eden Osmanlı idaresi altındaki şehir, İslamî öneme sahip bir merkez özelliği kazanmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı'nın Balkanlardaki en büyük ve güçlü kalelerinden biri konumunda olup bugün çeşitli yıkım ve sürgünlere rağmen izlerini tamamen kaybetmemiştir.

1498 yılı kayıtlarına göre şehrin nüfusunun %75'ini Müslümanlar oluşturmaktaydı ve Müslümanlar genellikle nalbantlık, ayakkabıcılık, dokumacılık, eyer yapımıcılığı, dericilik gibi işlerle meşgul oluyorlardı. Evliya Çelebi'ye göre ise 1660 yılında şehirde pek çok bakımlı konağın yanında fakir yerleşimler de yer almaktaydı. Çelebi ayrıca şehirdeki camilerden, tekkelerden, sıbyan mekteplerinden söz etmiştir. Şehirde 1837'de yaşanan veba salgınıyla nüfusta büyük oranda azalma görülmüştür. Şehir yaşadığı büyük yıkımlarla 1878'de Sırp idaresine geçmiştir (Kiel 2007, 147-148).

4. Sözlü Tarih ve Niş Türküleri

Bilimsel anlamda türkü türü üzerine yapılan çalışmalarda genellikle ezgiye, konuya, yapıya göre tasnifler denenmiştir. Değerlendirmeye tabi tutacağımız aşağıdaki türküler, kaynaklarda konusuna göre tarihî türküler başlığı altında yer almaktadır.⁵ Hamdi Hasan *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler* adlı çalışmasında⁶ Niş Türkülerini "Tarihî Olaylarla İlgili Türküler" başlığı altında vermektedir.

Tarihî konulu sözel kültür ürünlerinin aynı zamanda birer edebî metin olduklarını, değişime açık olduklarını belirtmeliyiz. G. Mirzaoğlu'nun Propp'tan aktardığına göre, türkülerin içeriği belirli bir ölçüde kurgu öğelerine yer vermekle beraber, olayın geçtiği ortamda veya olayın tanıkları tarafından yaratılmaları ve yaygınlıkları tarihî türkülerin ayırt edici özellikleridir (Mirzaoğlu 2003, 123). Albert B. Lord ise tarihî türkü ve destanlar üzerine yaptığı değerlendirmede (Lord 1972) gelecek nesillere tarihin akışıyla ilgili yol gösteren bu tip metinleri incelerken, araştırmacının dikkat etmesi gereken noktaları şu şekilde dile getirir:

"Gördüğü veya duyduğu olayları aktaran türküci, olayların doğruluğu dışında iki faktörün etkisinde kalmaktadır. Dilden dile gezerek aktarılan olayların ifadesi sırasında farklı kişiler tarafından farklı şekilde anlatılması bunlardan birincisidir. Bu genellikle "sözlü gelenek" olarak adlandırılır. Bana göre bu adlandırma yanlıştır. Olaylar türküyü söyleyene ulaşana kadar farklı kişilerden aktarıldığı için, birtakım önyargılar taşır. İkincisi ise eğer şahıs geleneksel türkü bestecisiyse, repertuarında sabit bazı hikâye kalıpları bulunmaktadır ve bu durumda kendisine doğru olarak ulaşan olayı bile klasik bir kalıbın içerisine sokma eğiliminde olabilmektedir. Bu yüzden, tarihî gerçekler, geleneksel anlatı kalıbı içerisinde kaybolabilmektedir." (Lord 1972, 53-54).

⁴ Niş ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Machiel Kiel (2007). "Niş", *İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, s. 147-149.

⁵ Türkülerin tasnifiyle ilgili görüşler için bk. Fikri Soysal (2007). *Rumeli Olay Türküleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi ve Ali Yakıcı (2007). *Halk Şiirinde Türkü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

⁶ Araştırmacı türküler üzerine tasnif denemesine bir diğer çalışması olan "Makedonya Türklerince Söylenen Türküler" adlı eserinde yer vermiştir. Bu çalışmada türkülerini şekil ve konu bakımından sınıflandırmıştır.

Bu bilgiler ışığında olayların geçtiği mekânda, olayların tanıkları tarafından yakılan, birer tarihî türkü olarak görülen Niş türkülerinde, Osmanlı ile Avusturyalılar arasında şehre hâkim olmak için verilen mücadele, tarihî kahramanlarla birlikte anlatılmaktadır. Türkülerde işlenen konularla tarihî kayıtların karşılaştırılmasıyla, eserlerin konu edindiği dönemle ilişkisini değerlendirilecektir.

4.1. Türkü⁷

*Uyan Niş 'de uyan kâfir
Senin işin oldu vâfir
Niş halkını buldun gâfil
Birden aldun Niş 'i kâfir*

*Aç gözünü uyan cânın
O da size kalmaz vâfir
Sultân Murâd Gâzi Hân 'ın
Alur sizün intikâmın*

*Ser-askeri düşdi Niş 'e
Tanrı mu 'in olsun işe
Kendi durmaz yaz ü kışa
Kaç bin kâfir suça düşe*

*Köpriliioğlu Ahmed Paşa
Devlet ile binler yaşa
Kılıçını çalsa taş a
Keser anı başdan baş a*

*Bir taraftan Memiş Paşa
O da sizden korkmaz haşa
Zori çeker dağ ü taş a
Sizinkiler kalur aş a*

*Hasan Paşa Arna 'uth
Anın vardır dört bin atı
Saatleri olsun kutlu
O da sizden değil otlu*

*Toz Paşa gelür ardundan
Askeri vardır derünce
O da dönmez ölmeyince
Yahud Niş 'i almayınca*

*Kaçan geldi bu dört arslân
Kence başladılar yeksân
Birden Niş 'de kâfir şaşdı
Bayrakları aş a aşdı*

⁷ Hamdi Hasan (1987), *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 95.

4.2. Türkü⁸

*Bir zamân ser-hadd-ı mansûr Belğırad oldu Niş
Bir zamân İslâm ile ma'mûr âbâdân oldu Niş
Birkaç eyyâm Nemçe murdârında ber-bâd oldu Niş
Hamdüli 'llâh kim gene düşmenden âzâd oldu Niş*

*Padişâh-ı din-i İslâm çün emânet eyledi
Geldi düşmen gâfilen basdı huyânet eyledi
Nakz-ı ahd itdi o kâfir Hak melâmet eyledi
Asker-i İslâm irince hurrem ü şâd oldu Niş*

*Geldi düşmen hisâr idüp bağladı etrâfını
Ol 'adû-yı bed-fi'âl fikretmedi encâmını
Köprüli-zâde irince aldı ağzı dadını
Feth olundu çok şükür İslâm'a medâr oldu Niş*

*Ehl-i İslâm kal'adan çün zâr ü giryân çıkdılar
Niceler ah eyleyüp feryâd /ü/ uryân çıkdılar
San kıyâmet kopdı çün sıbyân /ü/ nisyân çıkdılar
Hey meded İslâm elinden dur olup yâd oldu Niş*

*Çünkü Niş halkı derûn-ı milletden dûr oldılar
Geldi düşmen zabt idüp her cânibine toldılar
Ahdine durmadı çünkim 'âkıbet dûr oldılar
Dâsitân oldu cihânda hayr ile yâd oldu Niş*

*Bosna Vidin hem Sofiya gazileri yaşasın
Sedd-i İslâm oldu bunlar Hakk hatâdan saklasın
Üç kol olup gazileri aldılar Niş kal'asın
Hamduli 'llah kimi yeniden gene ser-hadd oldu Niş*

*Sanma ey kâfir hemân senden Belğırad isteriz
Hem Tamışvar hem Budin hem bunca ser-hadd isteriz
Biz Muhammed ümmetiyiz Hakk'dan imdad isteriz
Der Halilî çok şükür kim gamdan âzâd oldu Niş*

Türküler, Temmuz 1737 yılında Avusturyalıların aldığı kasabanın, aynı yıl Ekim ayında Osmanlılar tarafından geri alınışını dile getirir.

Birinci türkü düşmana seslenilmesiyle ve düşmanın Niş halkını gafil bulup kaleyi hemen ele geçirdiğini söyleyerek başlamaktadır. Devamındaki dörtlükte ise Niş'in Türk yurdu olmasını sağlayan I. Murad'a telmihte bulunulmakta ve intikamın alınacağını dile getirilmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümde Rumeli Beylerbeyi Köprülüoğlu Ahmed Paşa'nın Niş'e ulaştığını, beş, altı ve yedinci dörtlüklerde ise Memiş Paşa, Hasan Paşa, Toz Paşa gibi tecrübeli komutanların bu savaşa katıldığı belirtilmektedir. Son bölümde ise Köprülüoğlu ve beraberindeki komutanların Niş'i almaları epik tavrıyla anlatılmaktadır.

İkinci türkü ise Halilî mahlaslı bir ozan tarafından aruzla yazılmıştır. Bu metin de 1737-1739 arasında yaşanan savaşları genel hatlarıyla işlemektedir. Türkü, Niş'in İslâm diniyle bayındır

⁸ a.g.e., s. 98.

olduğunu, ancak Nemçe gelince berbat olduğunu belirterek başlar. İkinci dörtlükte düşmanın anlaşmayı bozduğunu, Niş'e saldırdığını, ancak İslâm ordularıyla Niş'in şad olduğu belirtilmekte ve devamında Niş'in etrafını çeviren düşmanın, Köprülüoğlu geldiğinde doğruluğu ağzına aldığı anlatılmaktadır. Dört ve beşinci dörtlüklerde Müslüman halkın Niş'ten çıkarılması ve çektiği acılar dile getirilmekte ve altıncı dörtlükte Bosna, Vidin, Sofya bölgelerinden gazilerin gelip Niş'i kurtarmaları, Niş'in tekrar serhat olması dile getirilmektedir.

Metinlerin tarihî bağlamında bakıldığında, sulh görüşmeleri devam ettiği esnada Rusların ısrarı üzerine Avusturya'nın Osmanlı'ya savaş ilan ederek Mayıs 1737'de⁹ Niş üzerine harekete geçtiği, sulh olacak düşüncesiyle Avusturya sınırında herhangi bir hazırlık yapılmadığı, Niş kalesi komutanının ve halkının bu saldırı karşısında aciz durumda kaldığı görülmektedir. 12 Temmuz'da hududu geçen Avusturya ordusu on dört gün sonra Niş'e varıp kaleyi muhasara etmiş, kale muhafızı ve ileri gelenler belli bir süre direnişten sonra bu muhasaraya karşı koymanın mümkün olmadığını görüp yüz on beş top ve elli havan topu ile kaleyi Avusturya kuvvetlerine teslim etmişlerdir.

Dönemle ilgili önemli bir belge olan Ömer Bosnavî'nin *Tarih-i Bosna Der Zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa* adlı çalışmasında da 1736-1739 yılları arasında Avusturyalılarla Osmanlılar arasında geçen savaşlar anlatılmaktadır. Düşmanın kaleyi ele geçirmesini Bosnavî şu şekilde dile getirmektedir:

“Bosna'nın askersiz kaldığını, bu sebeple Bosna halkının zayıf ve perişan duruma düşmüş olacağını sanan, her zaman hileyi huy ve alışkanlık haline getirmiş, fırsat düşkününü Nemçe Keferesi, Osmanlı Devleti ile arasındaki bağları koparmaya kalkıştı, aralarındaki antlaşmayı, süresi dolmadan bozdu. Kötülük dolu yüreğinden öteden beri fesat ve hıyanet kaynamakta olduğu için sürekli olarak gizli hazırlıklarda bulunmuştu. Hatta birkaç yıl önce Nemçeli ve Moskoflu, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü şartlar üzerinde fikir birliğine varmışlar, karşılıklı antlaşmalar yaparak fırsat doğmasını beklemeye başlamışlardı.

.....

Fesadı ilk olarak koparmak amacıyla önce Rusya harekete geçti. Avusturya ile barış yanlısı ve tarafları uzlaştırmak için arabulucu kılığına büründü. Bir süre Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir harekette bulunmadı. Böylece Osmanlı Devleti'ni, kendisine güvenilmesi, bu yüzden herhangi bir kayguya düşülmemesi fikrine inandırarak kandırmış oldu. Bunun üzerine İslam orduları akın akın Rusya'ya yöneldiler. Osmanlı ülkesinin öteki bölgeleri boşaldı. Avusturyalılar bunu anlar anlamaz, fırsat budur diyerek yer yer Osmanlı topraklarına saldırmaya başladılar.” (Su 1979, 22-23).

Avusturya ordusu Niş'i ele geçirdikten sonra Priştine, Yenipazar ve Kalkandelen taraflarını da burada yaşayan Hristiyan nüfusu kıskırtarak onların da yardımıyla ele geçirmiştir (Uzunçarşılı 1995, 270). Bu bölgenin Rumeli'den Bosna'ya bir geçiş kapısı konumunda olması ve buranın Avusturya'nın eline geçmesi, Osmanlı'nın elinde olan Bosna'nın tehlikeye düşmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Rumeli beylerbeyi Köprülüoğlu Ahmed Paşa, Niş'i muhasara ettirmiştir. Avusturya'nın Niş kumandanı bu kuvvete karşı koyamayacağını anlayıp kaleyi tekrar Osmanlı'ya teslim etmek zorunda kalmış ve kısa sürede Niş kalesi tekrar Osmanlı'nın eline geçmiştir.

Bu çalışmada izaha çalışılan konu yalnızca bugünün folkloru bakış açısının ürünü değildir. Bu eksende yapılan çalışmalar nicelik anlamında yeni çoğalmaya başlasa da Fuat Köprülü'nün

⁹ Bu dönemde Osmanlı'nın Avusturya ve Rusya'ya karşı verdiği mücadele için bk. İlhami DANIŞ (2007). **1736-1739 Savaşlarında Karadeniz'de Osmanlı Donanması**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

1914 yılında *İkdam* gazetesinde yayınladığı “Yeni Bir İlim: Halkiyat ‘Folk-Lore’” adlı yazısı konunun mahiyetini o zamanda ortaya koymuştur:

“Balkan milletleri Rumeli’yi kendi aralarında taksîm için münakaşa ederlerken yalnız silahla değil, bir takım delâil-i târihiyye, lisâniye ve insânîzye ile mücehhez idiler: ‘Folklor’ tedkikatı onlara birçok noktalarda delil ve rehber oluyordu.

.....

Eskiden güzel ve dil-rübâ Türk şehirleriyle dolu olan Tuna yalılarının hâtîrâtına, oraların şarkılarını, destanlarını saklasaydık bugün eski hâkimiyetimizi yalnız cansız kitap sayfalarında görmezdik. Rumeli’nin son felâketinde düşman eline geçen yerler ahâlisi tabîi yavaş yavaş yok edileceklerdir ve biz ileride oraların eski Türk memleketi olduğunu isbât için ‘Halkiyat’ın canlı vesikalarına muhtaç olacağız. Eğer bugün o vesikaları zabt ve kayıt edebilirsek, hiç olmazsa felâketlerimizin hâtırasını saklayabileceğiz. Bir millet için bu büyük bir tâziyâne-i intibâhtır” (Köprülü 2008, 378-379).

Bu çerçevede denilebilir ki özellikle Osmanlı bakiyesi coğrafyalar başta olmak üzere, tarihî süreçte üretilmiş olan Türk sözlü kültürü ürünlerine yalnızca edebi eser olarak bakmaktan öte, bu eserler birden fazla bakış açısıyla ele alınabilir. Bu çalışma özelinde de görüldüğü üzere söz konusu metinlerin yaratıldıkları bağlamların etkilerini, izlerini taşıdığı ve hatta yaratıldıkları dönemlerin olaylarının halk hafızasındaki yansımaları olduğu unutulmamalıdır.

5. Sonuç

Herhangi bir olay veya yerle ilgili olarak tarihî bilgiye yalnızca resmî tarih yazıcıları tarafından tutulan kayıtlar vasıtasıyla ulaşılmaz. Söz konusu odaklarca tutulan kayıtlar farklı nedenlerden dolayı yanlı olabilir, eksik olabilir veya olayların bütün cephelerini ortaya koyabilecek nitelikte olmayabilir. Bu noktada bir olay veya yerle ilgili kapsamlı tarihî bilgiye ulaşabilmek için resmî tarih yazıcılığının kural ve yöntemlerinin yanı sıra edebiyat malzemelerinden ve genel olarak o bölgeye ait sözlü kültür ürünlerinden de faydalanılabilir. Zira, sözlü kültür ürünlerinin yaratıcıları, yaşadıkları dönemin olaylarına kayıtsız kalmayıp bir şekilde bu olayları edebî-estetik süzgeçlerden geçirerek yeniden anlatırlar. Bu çalışmada ele alınan iki Niş türküsü de, sözlü tarih ve resmî tarih mukayesesinin örtüştüğü düşünüldüğünde, bunu doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

- ARTUN Erman (2011). “Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Rolü”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM> (ET: 06.04.2011).
- ÇOBANOĞLU Özkul (2000). **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DANIŞ İlhami (2007). **1736-1739 Savaşlarında Karadeniz’de Osmanlı Donanması**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ERSOY Ruhi (2004). “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler”, **Millî Folklor Dergisi**, S: 61, s. 102-110.
- ERSOY Ruhi (2009). **Sözlü Tarih Folklor İlişkisi “Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi”**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜNAY-TÜRKEŞ Günay (2010). **Türklerin Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

- HAFIZ Nimetullah (1985). **Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri**, Priştine.
- HAMZAOĞLU Yusuf (2000). **Balkan Türklüğü**, C.1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HASAN Hamdi (1987). **Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- HASAN Hamdi (2008). **Makedonya Türklerince Söylenen Türküler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İNAN Abdülkadir (1998). “Tarihte ve Folklorunda Balkan”, **Makaleler ve İncelemler**, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 619-621.
- İSEN Mustafa (1997). **Ötelerden Bir Ses**, Ankara.
- KAFESOĞLU İbrahim (1998). **Türk Millî Kültürü**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KARATAY Osman- Bilgehan A. Gökdağ (2006). **Balkanlar El Kitabı**, Ankara: Karam-Vadi Yayınları.
- KIEL Machiel (2007). “Niş” **İslam Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 147-149.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad (2008). “Yeni Bir İlim: Halkiyyat”, (Ed. M. Öcal Oğuz vd.), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 378-379.
- LORD Albert B. (1972), “History and Tradition in Balkan Oral Epic and Ballad”, **Western Folklore**, C. 31, S:1, s. 53-60.
- LORD Albert B. (1995). “Orta Asya ve Balkan Destanları Arasındaki İlişkiler”, Çev.: Metin Ekici, **Türk Kültüründe Nevruz- Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 273-308.
- MİRZAOĞLU F. Gülay (2001). “Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri”, **Türkbilig**, S: 2, s. 76-91.
- MİRZAOĞLU F. Gülay (2003). “Bir Tarihi Türkü: Cezayir”, **Türkbilig**, S: 6, s. 117-126.
- PROPP Vladimir (1998). **Folklor, Teori ve Tarih**, (Çev.: Necdet Hasgül, Tolga Tanyel), İstanbul: Avesta Yayıncılık.
- SAKAL Fahri (2008). “Folklor Ürünlerinin Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması”. **Millî Folklor Dergisi**, S.77, s. 50-60.
- SOYSAL Fikri (2007). **Rumeli Olay Türküleri**, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SU Kamil (1979). **Ömer Bosnavî Bosna Tarihi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TOGAN Zeki Velidî (1985). **Tarihte Usûl**, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1995). **Osmanlı Tarihi**, C.IV/I, Ankara.
- YAKICI Ali (2007). **Halk Şiirinde Türkü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM Dursun (1998a). “Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler”, **Türk Bitiği**, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 37-42.
- YILDIRIM Dursun (1998b). “Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları”, **Türk Bitiği**, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 87-101.

-
- YILDIRIM Dursun (1998c). “Orta Asya Bozkırlarından Urumuneli’ne -Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine-”, **Türk Bitiği**, Ankara: Akçağ Yay., s. 180-195.
- YILDIRIM Dursun (1999). “Dede Korkut’tan Ozan Barış’a Dönüşüm”, **Türk Dili Dergisi**, S: 70, s. 505-530.
- YILDIRIM Dursun (2003). “Balkan Üçlemesi ve Tarih”, **Türkbilig**, S: 6, s. 144-160.
- YILDIRIM Dursun (2009). “Türkler, Coğrafya ve Anayurtlar”, **Turkish Studies**, C.4, S:8, s. 13-22.